

BIHAĆKI VAKUFI OD 1878. GODINE DO DANAS

Suad MAHMUTOVIĆ

UDK 061.27:28-747](497.6 Bihać)(091)

SAŽETAK: Vakuf je trajno dobro. Momentom uvakufjenja imovina postaje Allahovo vlasništvo, a data je ljudima na upravljanje. Da li su se pojedinci i institucije, i u kojoj mjeri, odnosili prema ovoj imovini kao Božijem vlasništvu tema je ovog istraživanja. Navest ćemo primjere stradanja vakufa u različitim političkim sistemima s posebnim osvrtom na bihaćke vakufe u posljednjih četrnaest decenija. Oduzimanje vakufa počinje u vrijeme Austro-Ugarske, intenzivira se u periodu Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije a praktično je dovršeno u vremenu FNRJ, kasnije Socijalističke Jugoslavije. I sve je to urađeno "po zakonu", zadovoljena su načela prava, ali ne i pravde.

U ovom radu smo ponudili cjelovitu informaciju, utemeljenu na izvornim dokumentima, o stradanju bihaćkih vakufa. Obradili smo preko dvije hiljade originalnih dokumenata korespondencije Vakufsko-mearifskog saborskog odbora, Vakufske direkcije, Odbora Naiba i Ulema medžlisa u Sarajevu sa Kotarskim vakufsko-mearifskim povjerenstvom u Bihaću. Koristili smo se privatnom arhivom rahmetli Sadik ef. Ribića, nekadašnjeg upravitelja Bihaćke medrese, kasnije predsjednika Odbora IVZ-e u Bihaću, prvim popisom zemljišta kojeg je uradila Austro-Ugarska te drugom dokumentacijom iz Arhiva USK-a. Radi se o do sada naučno neobrađenoj građi. Koristili smo i neke izvore iz Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, te Bošnjačkog instituta. U istraživanju je korišten historijski, komparativni i statistički metod.

Ključne riječi: Bihać, vakuf, džamija, Mehmed-paša, Fethija, Hatinać, Ićhisar, Prekounje, Ripač, Ćukovi

Devastacija i uništavanje vakufske imovine u vrijeme Austro-Ugarske monarhije

Uloga vakufa za vrijeme osmanske uprave, naročito ranijeg perioda, bila je u toj mjeri značajna da se razvitak gradova ne može odvojeno ni promatrati od historije i uloge vakufa. Vakufski objekti, u kojima je bio koncentriran vjersko-prosvjetni, kulturni i privredni život muslimana, činili su urbane temelje svih gradova (Handžić 1947:133).

Dolaskom Austro-Ugarske vakufi u Bosni i Hercegovini su bili prepušteni sami sebi. Nadzor i kontrola u upravljanju nad vakufima nije postojala. Mutevelije su se ponašale kao pravi vlasnici vakufske imovine. Prilikom zavodenja zemljišnih knjiga vakufske nekretnine su upisivane na ime zakupaca a najčešće i

samih mutevelija. Što se tiče odnosa nove vlasti prema vakufu čini nam se primjerenim navesti svjedočenje Mehmeda Begovića u separatu *Vakufi u Jugoslaviji*: "Značaj vakufa Austro-Ugarska vlada je dobro uočila i ocenila, pa nije htela da ih ispusti iz svojih ruku. Ona je uočila da ova ustanova može poslužiti kao zgodno sredstvo i put da se meša u verske poslove muslimana i da drži na uzdi verske službenike koji se izdržavaju iz vakufske imovine" (Begović 1963:8).

Slabljenje vakufa, njihovo uništavanje i devastacija počinje još u drugoj polovini 17. stoljeća, tačnije, 24. 10. 1697. godine kada je Eugen Savojski do temelja spalio Sarajevo, koje je imalo oko 40 vakufa prije pojave najvećeg vakifa i dobrotvora Gazi Husrev-bega. Mnogi od tih prvih vakufa su potpuno uništeni (Halilović

2000: 768). Nastavak uništavanja vakufa dolazi u periodu okupacije Bosne od strane Austro-Ugarske, 1878. godine. Ilustracije radi navest ćemo samo nekoliko primjera. U Travniku su jezuiti srušili novu i svu od kamena zidanu Tophane džamiju, a na njeno mjesto postavili samostan i crkvu. U Zvorniku su katolici srušili Fethiju džamiju i pretvorili je u crkvu, premda je u to vrijeme bilo nekolicina katolika među činovnicima i vojskom u tom gradu. U Sarajevu na lokalitetu Ajas-pašine džamije je podignuto svratište a na Atmejdani džamiji skladište drva. U Konjicu je na lokalitetu Repovačke džamije napravljen vojnički magacin; ista sudbina je zadesila i stolačku džamiju (Smajić 2000: 161). U Sarajevu je na lokalitetu nekadašnje Musalle sagrađena zgrada današnjeg

Predsjedništva Bosne i Hercegovine te zgrada Kantona Sarajevo i Općine Centar.¹ Istu sudbinu su doživjela i muslimanska greblja. Tako je greblje Čekrdčinica u Sarajevu pretvoreno u gradski park. U Trebinju je na muslimanskom greblju, zvanom Stari mezari, napravljen park – Kalaj Garten. U Tuzli je na muslimanskom greblju površine 18 dunuma napravljena željeznička stanica a u Doboju zgrada općinskog ureda. Na Musalli u Mostaru je sagrađen hotel i općinski park. U Bihaću je od greblja napravljena javna stočna pijaca, a na onom kod Ichisar džamije šetalište.

Nema grada u Bosni i Hercegovini koji nije pretrpio oštećenje ili kompletno zatiranje bošnjačkih svetišta (Smajić 2000: 161-162). Vakuf je de facto preko noći postao “res nullius”, a Bošnjaci postali svjesni da se u njihovoj zemlji ne poštuje niti jedno njihovo pravo (Smajić 2000: 162). I sve je to rađeno u skladu sa “zakonom” i načelom prava, ali ne i pravičnosti. Jer kada je u pitanju ovo načelo, tu se često dešavala zloropotreba i to sve u ime pravde u skladu sa sentencom iz rimskog prava: “Summum ius, summa iniuria – Najveće pravo, najveća nepravda.” Međutim, očigledna je činjenica da pravo može doći u sukob sa pravičnošću. Samo primjenom principa pravičnosti se može očuvati pravna sigurnost (Trnavci 2002: 26). Austro-Ugarska vlada je 1903. godine izvršila katastarski popis u Bosni i Hercegovini prema kojemu je, prije nešto više od jednog stoljeća, 91,1% bosanskohercegovačke zemlje bilo u vlasništvu Bošnjaka (Hafizović 2008). Praktično, od tada pa do danas traje organizirana pljačka bošnjačke, a posebno vakufske imovine.

Period Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije

Otimačina vakufa se nastavlja i u vrijeme Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Kraljevina SHS je provela agrarnu reformu kojom je samo od bosanskih muslimana oduzeto 1.076.685 hektara zemljišta. Tu zemlju vlada je podijelila na 249.518 srpskih porodica bivših kmetova, bezemljaša, ratnih dobrovoljaca, invalida i drugih (Bojić 2001:164). Ovom reformom oduzete su gotovo dvije trećine ukupne zemljišne površine iz posjeda bosanskih muslimana.² U to vrijeme vlasnicima velikih posjeda je oduzeto oko 95% njihove imovine. Spomenuti navodi su utemeljeni na *Memorandumu udruženja bivših posjednika kmetsko-begluckih zemalja u Sarajevu*, koji je upućen kraljevskom namjesniku Pavlu, 27. 09. 1938. godine. Mustafa Imamović u izlaganju na ratnom Kongresu bosansko-muslimanskih intelektualaca, održanom u Sarajevu 22. decembra 1992. godine, navodi: “Od cjelokupnoga zemljišta koje je tada zahvaćeno agrarnom reformom u cijeloj državi na Bosnu i Hercegovinu je otpadalo 66,9%.

To znači da je Bosna i Hercegovina bila glavna meta, a razvlašćivanje Muslimana glavni cilj agrarne reforme. Naknada je isplaćivana u minimalnom iznosu od 30 dinara po dunumu što je osiromašilo mnoge porodice” (Imamović 1994: 15). U Sarajevu su u vrijeme Kraljevine SHS porušene 24 džamije, dvije medrese, 108 dućana, 118 kuća i dvorišta, 90 voćnjaka, oranica i livada.³ Samo jednom odlukom Banjalučkog kotara od Gazi Husrev-begova vakufa je oduzeto 107.000 dunuma vakufske zemlje na prostoru Tešnja i Teslića i to 1/3 obradivog zemljišta i 2/3 šume (Halilović 2000: 768).

Bošnjački prvaci su smatrali da je više zla učinjeno u prvih četrnaest mjeseci Kraljevine SHS nego u prethodnih četrdeset godina austrougarske vladavine (Pelešić 1996: 74).

Vakufi u Socijalističkoj Jugoslaviji

Tokom Drugog svjetskog rata uništena je dokumentacija katastra zemljišta i zemljišne knjige za 24 od ukupno 77 katastarskih srezova, a po završetku rata pristupilo se obnovi katastra i zemljišnih knjiga. Novi premjer je izvršen 1953. godine na osnovu kojeg je uspostavljena nova evidencija o zemljištu (Begić 1998: 16). U ovom periodu vakufska imovina je skoro potpuno uništena a pogotovo u prvih četrnaest godina nakon Drugog svjetskog rata, od 1945. do 1959. godine. Te godine se gasi Vakufska direkcija kao ustanova koja nije imala potrebe za daljim postojanjem, s obzirom da je vakufska imovina bila gotovo sva opljačkana (Halilović 2000: 768). Već 1945. godine je donesen Zakon o raspolaganju stanovima i poslovnim prostorima te njegove izmjene i dopune 1947. i 1948. godine kojim je, blago rečeno, razrušena ekonomska osnova Islamske vjerske zajednice. Naime, tim Zakonom je određeno da se vjerskim zajednicama oduzmu objekti u kojima se ne služe vjerski obredi (Godišnjak 1991: 277). Na taj način je država oduzela gotovo sve stanove i poslovne prostore koji su bili u vlasništvu Islamske zajednice. Nanesena šteta vakufima u vrijeme Socijalističke Jugoslavije iznosi 167.400.000 KM usljed nacionalizacije vakufskih stanova, te 576.600.000 KM usljed nacionalizacije poslovnih prostora.⁴

¹ Nezim Halilović Muderris, “Historijat vakufa u Bosni i Hercegovini, trenutno stanje i perspektive”, izlaganje na Okruglom stolu – *Povijest, pravo i perspektive vakufa*, Sarajevo, 19. 03. 2008. godine.

² Član 1. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji glasi: U cilju dodeljivanja zemlje zemljoradnicima koji nemaju

zemlje ili je imaju nedovoljno, izvršiće se na celoj teritoriji Federativne Narodne Republike Jugoslavije agrarna reforma i kolonizacija ostvarujući načelo: Zemlja pripada onima koji je obrađuju.

³ Nezim Halilović Muderris, “Historijat vakufa u Bosni i Hercegovini, trenutno stanje i perspektive”, izlaganje na

Okruglom stolu – *Povijest, pravo i perspektive vakufa*, Sarajevo, 19. 03. 2008. godine.

⁴ Nezim Halilović Muderris, “Historijat vakufa u Bosni i Hercegovini, trenutno stanje i perspektive”, izlaganje na Okruglom stolu – *Povijest, pravo i perspektive vakufa*, Sarajevo, 19. 03. 2008. godine

Posebno štetne posljedice po vakufsku imovinu je izazvao Zakon o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta od 26. decembra 1958. godine. Pljačka vakufske imovine u prethodnom sistemu je vršena takozvanom "ekspropriacijom ekspropriatora" (Karčić 1991: 267), a najsnažniji primjer ataka na vakufsku imovinu je bio u formi "nacionalizacije vakufa" (Begović 1996: 9). Prema podacima Vakufske direkcije u periodu (1945 – 1990) broj oduzetih vakufa iznosio je 11.324, odnosno ukupna površina oduzetih vakufskih nekretina je 30.342.496 m². U Sarajevu su socijalističkom nacionalizacijom porušene 24 džamije, ekshumirano i u različite svrhe iskorišteno 204 dunuma muslimanskih mezarja, te porušen veliki broj vakufskih dućana i magaza. Sarajevski vakuf je u doba socijalizma osiromašen i za dva hana, oko 400 kuća i stanova, 524 dućana, 103 parcele građevinskog zemljišta te 536.000 m² vakufskih bašči (Hodžić ? : 16,17). U Sarajevu su također nakon Drugog svjetskog rata ukinuti svi mektebi, odnosno njihov rad je zabranjen a objekti promijenili namjenu (Koštović 1995: 232). Na ovaj način se pokušalo ateizirati društvo, jer se vjerovalo da će vjerske zajednice potpuno iščeznuti kad presuše izvori materijalnih prihoda. Imovina vjerskih zajednica je bila predmetom izuzimanja iz dva razloga:

1. Vjerske zajednice su u periodu prije Drugog svjetskog rata bile važan privatnopravni sopstvenik.
2. Nakon rata su bile kvalificirane kao opasan ideološki protivnik po proces izgradnje "vrlog novog svijeta".

U toku agresije na našu zemlju srpski i hrvatski agresori su porušili 1.311 vakufskih objekata (džamija, mesdžida, mekteba, tekija i harema), a oštetili 472 vakufska objekta.

Borba za povrat vakufske imovine

Aktivnosti oko povrata vakufske imovine, na izvjestan način, traju još od Predstavke ministru Benjaminu Kalaju, te Memoranduma upućenog caru Franji Josipu (Čampara 1998: 11). Borba je nastavljena preko Pokreta za vakufsko-mearifsku autonomiju, zatim angažmana reisul-uleme Čauševića protiv takozvane agrarne reforme u vrijeme Kraljevine SHS, te naporima Islamske zajednice da se sačuva makar dio vakufa u vrijeme Socijalističke Jugoslavije (Hodžić ? : 16,17). Ratne 1993. godine Rijaset Islamske zajednice pokreće inicijativu za reprivatizaciju prinudno oduzete imovine. Vlada R BiH je formirala tzv. Ekspertni tim koji je predložio da se pitanje ove imovine rješava kroz *Lex specialis – poseban zakon*. Međutim, Ekspertni tim Vlade R BiH ne samo da nije ispoštovao načelo *Lex specialisa* kojim bi se riješila restitucija imovine vjerskim zajednicama, nego je potpuno zanemario specifičnost ovakve imovine kao zadužbinske, poklonjene od strane dobrotvora Bogu da vječno traje a prihodima da se koriste ljudi shodno vakufnami. Poznata je činjenica da po tom pitanju do sada ništa nije učinjeno.

Praveći povijesni presjek devastacije vakufske imovine dolazimo do zaključka da se vakufi sistematski uništavaju više od trinaest decenija. Pljačka je nedvojbeno vršena organizirano sa državnih nivoa prethodnih sistema u ovoj zemlji. Otuda je jako teško, u nekim slučajevima gotovo i nemoguće, rasvijetliti okolnosti pod kojima su određeni vakufi nestali. U kontekstu zadate teme možemo primijetiti da se na taj način krši jedno od temeljnih ljudskih prava – pravo na nepovredivost vlasništva, spomenuto u Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina u Francuskoj davne 1789. godine, gdje u članu XVII stoji:

"Vlasništvo je nepovredivo i sveto pravno." Nažalost, nepovredivost i svetost vlasništva je u našoj zemlji grubo narušena kada je u pitanju vakufska imovina u posljednjih gotovo četrnaest decenija.

Grad Bihać i njegova dinamična povijest

Grad Bihać se prvi put spominje u Povelji ugarsko-hrvatskog kralja Bele IV od 26. februara 1260. godine. Ovu Povelju s latinskog je preveo fra Benedikt Vujica (Mahmutović 2001: 35). Dvije godine kasnije, 1262. godine Bela IV ga uzdiže na položaj kraljevske varoši. Na čelu grada je stajao vilicus kojem je primarna funkcija bila sudstvo. Bihać je jedno kraće vrijeme bio pod bosanskom vlašću i to u periodu od 1398. do 1404. godine. Ovaj grad je 1426. godine prodat Frankopanima a očuvao je kraljevski kontinuitet sve do 15. Stoljeća (Mujadžić, Masalak 2009: 70). Bilježimo i dokument od 22. srpnja 1540. godine u kojem: "sudac i sva općina bihaćka javlja Nikoli Jurišiću da je jedna turska vojska pod Kostajnicom, a druga da ide na Bihać. Mole da se straže ne povjere Stjepanu Izačiću već njihovu kapetanu" (Mahmutović 2001: 35). Od gradova koji su danas u sastavu Bosne, Bihać je posljednji ušao u okvir Osmanske države. Nakon desetodnevnih opsade kapetan Josip Lamberg je dana 19. 06. 1592. godine predao ključeve grada Hasan-paši Predojeviću (Mahmutović 2001: 54). Bilo je to 156 godina nakon dolaska Osmanlija na područje današnjeg Sarajeva, 1463. godine. Time je Bihać ponovno ušao u sastav Bosne. Grad je odmah postao sjedištem Bihaćkog sandžaka, kadiluka i kapetanije. Bihaćko utvrđenje je bilo najveće i najvažnije utvrđenje Bosanskog ejaleta.⁵ Tokom cijele osmanske uprave bihaćki kapetan je smatran prvakom

⁵ Ejalet je najveća upravna i vojna jedinica u Osmanskom carstvu sve do 1865. godine, kad se one pretvaraju u vilajet. Na čelu ejaleta se nalazio

beglerbeg postavljen sultanovim bebratom sa prihodom od 600.000 do 1.000.000 akči. Prilikom popisivanja zemljišnih posjeda sastavljali su se

defteri od kojih je jedan primjerak ostajao u ejaletu, a drugi dostavljan u Istanbul.

među svim kapetanima, sjedio je u ajanskom vijeću na prvom mjestu, na strani kapetana (Mujadžić, Maslak 2009: 62). Čim je Bihać osvojen, feth učinjen, naselili su ga Anadolci. Prvim pretkom iz Anadolije se smatra Deli-Duralija, od kojeg su nastali Delići. Od njih su čuvena bihaćka plemena Redžepagići i Redžići a potom Džanići, Malkići, Zahirovići, Hodžići i drugi (Mahmutović 2001: 186). Gradom i danas dominira kapetanova kula, koja je nekada bila dva puta veća, a dobila je ime po Hasan-paši Predojeviću. U Bihaću su bile četiri kule, devet tabija i tri kapi-kule. Sve su porušene u vrijeme Austro-Ugarske u periodu od 1890. do 1891. godine (Buljina 1984: 718). Austrijska vojska praktično nikada nije odustajala od ovoga grada. Do 1878. godine Bihać je pretrpio pet velikih opsada, među kojima je najveća 1697. godine u toku Bečkog rata, ali nikada nije osvojen (Mujadžić, Maslak 2009: 74). Godine 1749. Bihać je u velikom požaru skoro u potpunosti izgorio, a obnovljen je uz pomoć bosanskog valije (Mahmutović 2001: 54). Ovaj grad je dobio poštu i telegraf potkraj osmanske vladavine 1867. godine a u njemu je bio smješten i trgovački sud. U to vrijeme je imao modernu kanalizaciju i javnu rasvjetu a radila je i gradska bolnica (Hadžibegović, Radušić 2004: 19). Godine 1878. Bihać su zauzele austrougarske trupe uz neviđeni otpor Bošnjaka. Sedmog septembra u bitkama kod Žegara, na ulazu u Bihać, Austrijanci su doživjeli najveći poraz u Bosni i Hercegovini. Toga dana su imali 54 mrtvih, dok je iz stroja izbačeno 300 austrijskih vojnika (Mujadžić,

Maslak 2009: 56). U borbama za Bihać austrougarska vojska je imala 666 poginulih, 233 izgubljena i 3.885 ranjenih vojnika (Mujadžić, Maslak 2009: 66). Tek nakon dvanaestodnevnih žestokih borbi, od 7. do 19. septembra 1878. godine, austrougarske trupe su uspjele slomiti otpor branitelja Bihaća. Posljednje borbe su vođene za bihaćku tvrđavu (Mahmutović 2001: 6).

Naredne, 1879. godine je izvršen popis po kojem su u Bihaću bile 684 kuće sa 3.097 stanovnika od čega: 2.594 ili 83,76% muhamedanaca, 258 pravoslavnih, 173 rimokatolika i 72 jevreja. Već po dolasku Austro-Ugarske Bošnjaci su bez ikakvog pitanja preimenovani u muhamedance (Mohamedaner).⁶ Ovaj naziv naš narod nikada nije prihvatio. Godine 1885. Bihać broji 3.506 stanovnika od čega 2.448 muslimana ili 69,82 %, što je znatno manje nego u prethodnom popisu dok se broj pravoslavnih i rimokatolika povećava.⁷ Na popisu iz 1895. godine i dalje broj muslimana opada, tako bilježimo da je Bihać tada imao 3.943 stanovnika od čega 2.571 muslimana ili 65,20%. Godine 1910. broj stanovnika u Bihaću je iznosio 6.201, od čega 3.789 muslimana ili 61,10 %, 520 pravoslavnih, 1.709 katolika te 165 jevreja. U to vrijeme grad je imao ukupno 1.037 kuća te sedam džamija. Na narednom popisu, 1921. godine broj stanovnika u Bihaću se povećava na 6.372 od čega je 3.667 muslimana ili 57,55%, pravoslavnih 953 ili 14,96%, rimokatolika 1.558 ili 24,45 % te 194 ostalih ili 3,04 % (Kozličić 1999: 68). U periodu od 42 godine broj muslimana u Bihaću se procentualno smanjio sa 83,76 % na

57,55 %, dok se broj rimokatolika i pravoslavaca povećao.

Vakufskom imovinom je upravljalo Kotarsko vakufsko-mearifsko povjerenstvo koje je temeljem člana 72. Autonomnog statuta imalo obavezu sastajati se jednom heftično.⁸ Za svoj rad Povjerenstvo je imalo vlastiti budžet.⁹ Poslovanje vakufa u to vrijeme karakteriše dobit u visini od 10%, takozvana murabeha. U vrijeme Kraljevine Jugoslavije bilježimo podjelu na pet imamata: Bihać, Ripač, Srbaljani, Turija i Izačić. Po Iskazu mjesta i žiteljstva Sreza bihaćkog, Bihać je 1934. godine imao 2.960 muslimanskih kuća, 33 džamije i 30 mekteba. Možemo primijetiti da je tada Ripač imao dvije džamije od ranijih četiri te da nema džamije u Kliševiću. Sve tri spomenute džamije su postojale prije Prvog svjetskog rata.

Na osnovu statističkog izvještaja muslimanskog žiteljstva za godinu 1940., kojeg je sačinilo Sresko vakufsko-merafsko povjerenstvo u Bihaću, tadašnjih pet bihaćkih imamata je imalo ukupno 2.827 domova te 19.673 muslimanska žitelja, od čega 9.880 muških i 9.793 ženskih, što je za 447 muslimana više nego prethodne 1939. godine. U toj godini je umrlo ukupno 154 muške i 140 ženske muslimanske djece dok je rođeno 687, od čega 369 muških i 318 ženskih. Primjećujemo da je 1940. godine bilo 46 muslimana oženjenih sa dvije žene dok je nepismenih bilo ukupno 1.315, od čega 500 muških i 815 ženskih.¹⁰ Statistički podaci za narednu 1941. godinu nisu kompletni s obzirom da su sve knjige Imamata Ripač izgorjele prilikom upada

⁶ Ortshafts und Bevölkerungs – Statistik von Bosnien und Herzegovina / Štatistika mjesta i pučanstva Bosne i Hercegovine, KuK Regierungsdruckerei – C ikr, Vladina tiskarna, Sarajevo, 1880. godine, strana 47.

⁷ Ortshafts und Bevölkerungs Statistik von Bosnien und der Herzegovina nach dem Volkszählungs – Ergebnisse vom 1. Maj 1885. / Štatistika mjesta

i žiteljstva Bosne i Hercegovine po popisu naroda od 01. maja 1885. godine, Zemljska štamparija, Sarajevo, 1886. godine.

⁸ Dopis Vakufsko-mearifskog saborskog odbora u Sarajevu broj: 14362/1913 od 02. 10. 1913. godine

⁹ Iz Proračuna Centralne vakufsko-mearifске zaklade za 1919. godinu vidimo da je Povjerenstvo u Bihaću

imalo budžet od 2.520 kruna, od čega se 240 odnosi na kiriju, 1.200 za poslovanje, podvornik 360, paušal 300 te inspekcioni troškovi 60 kruna.

¹⁰ Statistički izvještaj muslimanskog žiteljstva za godinu 1940., protokoliran pod brojem: 871/41 u Sreskom vakufsko-mearifskom povjerenstvu u Bihaću dana 10. 01. 1941. godine

Statistički izvještaj muslimanskog žiteljstva za godinu 1940.

Imamat džemata Sresko vakufsko mearifsko povjerenstvo u Glavni imamat u Ulema medžlis u *Bihaci*

Redni broj	Selo ili mahala, džemat, srez	Promjene u toku godine 1940 Broj																Stanje na kraju godine 1940		Prema prošloj godini		Broj muškaraca učenih sa	Broj nepismanih muslimana	Primjedba					
		Islamskih								Muslimana								Islamskih		Islamskih									
		dostignutih				odsejanih				zakonitih				nezakonitih				umrlih		skupljanih					razvezanih		džemata		džemata
1	<i>Bihaci</i>	174	174	53	53	174	174	174	174	2	2	24	24	131	131	31	1	377	174	19	19	190	120	120	22	22	200	190	10
2	<i>Duljci</i>	11	11	12	12	24	24	24	24	0	0	5	5	44	44	11	0	22	24	24	24	12	20	46	1	1	200	24	24
3	<i>Klisa</i>	3	3	9	9	41	39	10	10	0	0	19	9	21	6	0	0	411	1276	356	2	122	127	27	2	2	247	218	100
4	<i>Orašac</i>	3	3	42	40	62	0	0	0	0	0	25	24	53	26	0	0	301	301	1707	1707	11	12	23	5	5	100	10	100
5	<i>Pađeni</i>	93	93	74	74	369	311	687	2	2	2	64	30	284	167	1	24	217	900	978	19673	111	132	447	46	46	100	100	100

Prilogi: 1. 1940. 2. 1940. 3. 1940. 4. 1940. 5. 1940.

Statistički izvještaj muslimanskog žiteljstva za 1940. godinu

Karta Sreza bihačkog, Banovine vrbaske, Kraljevine Jugoslavije iz 1934. godine

četničke vojske u ovo mjesto.¹¹ Bilo bi dobro kada bi Islamska zajednica danas vodila sličnu statistiku. Takvi podaci bi bili od neprocjenjive vrijednosti za samu Zajednicu, ali i za društvo u cjelini. Godine 1979. Bihać je imao ukupno 6.411 domaćinstava, te 24. 060 stanovnika iz svih nacionalnih grupacija (Konforti 1979: 28).

Današnja Općina kao i Medžlis IZ-e Bihać obuhvataju područje nekadašnjeg Kotara ili Okruga¹² Bihać koji je imao 38 džamija te džamije s prostora nekadašnjeg Sreza Bosanski Petrovac, njih ukupno osam. Dakle, područje koje danas administrativno pokriva Općina i Medžlis IZ-e Bihać je nekada imalo ukupno 46 džamija i isto toliko vakufa.

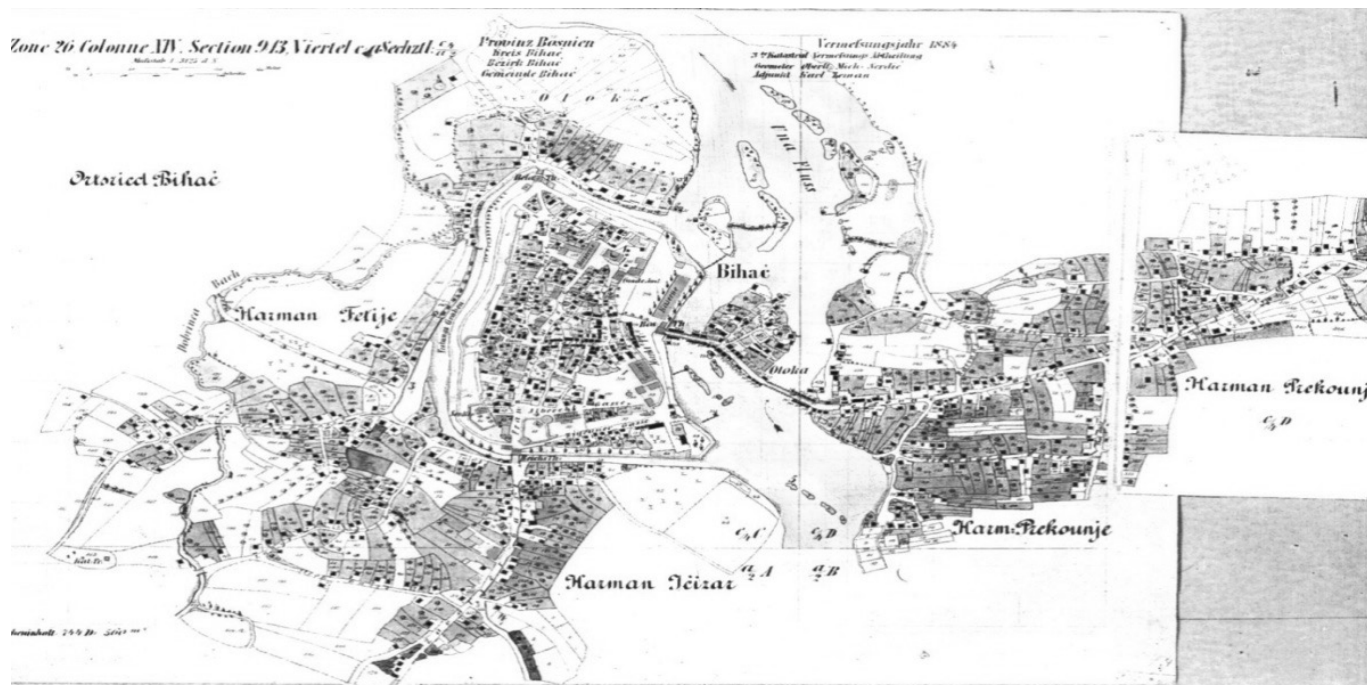
¹¹ Dopis Kotarskog vakufsko-mearifskog povjerenstva u Bihaću broj: 9/42 upućen Ulema medžlisu u Sarajevu iz veljače 1942. godine
¹² Njemački Bezirk

¹³ U Proračunu vakufa za 1914. godinu, upućenog Vakufsko-mearifskom saborskom odboru u Sarajevu dana 16. 08. 1913. godine pod brojem 669 se spominje vakuf džemata Mala Peć.

Džemati Ljutočke doline su zauzimali dio bihačkog i petrovačkog kotara, tako da Čukovi i Klišević pripadaju Kotaru Bihać dok su Duljci, Klisa, Orašac grad, Pađeni, Zaglavica, Havala, Ostrovica i Sultan Ahmedova džamija u Kulen-Vakufu pripadali Kotaru / Srezu Bosanski Petrovac. Ljutočka dolina je prirodno i fizički zaokružena u jednu cjelinu tako da je ova administrativna podjela bila dosta neprirodna a, funkcionirala je sve do Drugog svjetskog rata. Džamije u Maloj Peći i Vikićima, odnosno Izačić-Buniću, također su u sastavu Medžlisa IZ-e Bihać, a sagrađene su prije Prvog svjetskog rata.¹³ Dugi niz godina poslije toga ovi vakufi se ne spominju ili su evidentirani pod drugim nazivima sve do 1934. godine.¹⁴

Posjedovni listovi su upisani po novom operatu. U dosta slučajeva radi se o istom zemljištu kao i u Gruntovnici. Međutim, značajan broj parcela koje su uknjižene u Gruntovnici nisu evidentirane u Katastru i suprotno. Također, nemali broj imamskih kuća

¹⁴ U Iskazu mjesta Sreza bihačkog za 1934. godinu su evidentirani džemati i džamije u Maloj Peći i Bunić-Vikićima.

Karta Okruga Bihać iz 1884. godine sa ucrtanim parcelama i njihovom numeracijom po kojoj se vode u Gruntovnici. Karta je na njemačkom jeziku a uradila ju je Austro-Ugarska za potrebe ovdšnjeg stanovništva. Do iste smo došli preko Bečkog muzeja.

pa čak i džamija nisu uknjižene u Katastru. Čelna institucija Islamske zajednice na nivou Općine Bihać se nakon Drugog svjetskog rata naziva Povjerenstvo Islamske vjerske zajednice, dok se od 1964. godine za ovu instituciju koristi naziv Odbor Islamske vjerske zajednice. Nakon agresije na našu domovinu u zvaničnoj upotrebi je Medžlis Islamske zajednice koji je važeći i danas.

Arhivska građa o bihaćkim vakufima

Na osnovu katastarskog premjera kojeg je Austro-Ugarska vršila u periodu od 1880. pa do 1884. godine, po nekima od 01. juna 1880. do 1884. godine, pripremljena je osnova za uvođenje vlasničkih odnosa i sastav baštinskih knjiga što će rezultirati uspostavom Gruntovnice.

Uvidom u sumarni pregled zemljišnih knjiga Kotara Bihać u

periodu od 1886. do 1949. godine (Fond ZKKB)¹⁵ kojeg je preuzeo Arhiv Unsko-sanskog kantona i na taj način ga sačuvao od potpunog propadanja, dolazimo do veoma bitnih informacija. Knjige zemljišno-knjižnih listova su se u pravilu sastojale od tristo jedinica. U svakoj od ovih knjiga primjećujemo nedostatak izvjesnog broja gruntovnih izvoda. Većinu ovog fonda čine originalni zemljišno-knjižni izvodi koji su uvedeni osnivanjem Gruntovnice, a isti je bio u upotrebi sve do potkraj četrdesetih godina dvadesetog stoljeća. Posljednja promjena je ubilježena 1949. godine. Dolaskom Kraljevine SHS, a potom i Kraljevine Jugoslavije, ovoj dokumentaciji su pridodati zemljišno-knjižni izvodi urađeni u to vrijeme, a kasnije, jednim manjim dijelom, i gruntovni izvodi u vrijeme FNRJ. Analizom ovog fonda dolazimo do informacija o begovskim porodicama sa ovog područja, a također uočavamo

i promjene koje donosi otkup zemlje od strane kmetova. Imovina vjerskih zajednica je dosta kvalitetno registrirana. Temeljem podataka zbirnog pregleda zemljišnih knjiga Arhiva USK-a, uzimajući u obzir popis iz 1885. godine, Kotar Bihać je brojao 36.693 katastarske čestice na oko 54.667 hektara zemlje (Reska 2007: 320). Shodno Statistici mjesta i žiteljstva Bosne i Hercegovine od 1. maja 1885. godine, Kotar Bihać se sastojao od 40 sela/trgovišta i to: Bakšaiš, Bihać, Brekovina, Čekrlje, Čukovi, Doljani, Gata pravoslavna, Gata turska, Golubić katolički, Golubić turski, Grmuša, Hotinac, Hrgar, Izačić-grad, Izačić-Kula, Izačić-Prnjavor, Jezero-Srbljani, Klišević, Klokot, Kralje, Lipa, Lohovo, Papari, Pokoj, Pritoka, Privilica-Jezero, Račić, Ribić, Ripač, Sokolac, Spahići, Teočak, Turija, Vedro Polje, Vinica, Vrtoče, Založe hrišćansko, Založe tursko, Zlopoljac i Žegar.¹⁶

¹⁵ Zemljišne knjige Kotara Bihać

¹⁶ Štastika mjesta i žiteljstva Bosne i Hercegovine po popisu naroda od 01. maja 1885. godine, Zemaljska štamparija, Sarajevo, 1886. godine. Statistika je urađena dvojezično, na njemačkom i srpsko-hrvatskom jeziku i to u ćirilicnoj i latiničnoj varijanti. Izrađena je u obliku

tabele koja sadrži podatke o katastarskim općinama, broju kuća, stanova, muških, ženskih, muhamedanci, istočno-pravoslavni, rimo-katolici, jevreji, pripadnici inih vjerskih zajednica, oženjeni, neoženjeni, obudovjeli, razvjenčani, svećenici, državni, općinski ili ini, učitelji, zdravstvene osobe, vlastelini, težaci, kmetovi,

posjednici kuća i rente, trgovci i obrtnici. Tu se još spominju i pomoćni radnici, nadničari, sluge, ostali muškarci kojima je više od 16 godina, ine žene i djeca, austrougarski državljani i pripadnici stranih država. Zanimljivo je da se imami nalaze u koloni – svećenici te da ih je tada bilo ukupno 53.

Fortlaufende Zahl: 80 Katastral-Gemeinde: Biskupia
 Bezirk: Bihac Zahl der Grundbucheinlage: 80

Grundbesitz-Bogen.

metenansässigkeit: *e* Haus-Nr. 80

Name und Wohnort des Grundbesitzers: *Edo Poprićević aus Biskupia*

Mitbesitzer: *Meuhamed Poprićević & Zafar aus Biskupia*

Zemljišno-knjižni izvod na njemačkom jeziku

Iako je gruntovničkim zakonom preporučena čitkost upisa u grunt, vrlo često nailazimo na podatke koji nisu čitljivi. Usljed česte smjene vlasti u upotrebi Gruntovnice uočavamo značajna križanja i prepravke pa je stvarni uvid u vlasnički odnos u nekim slučajevima gotovo nemoguć. U vrijeme Austro-Ugarske zemljišno-knjižni izvodi su štampani na njemačkom, dok se kasnije koristi srpsko-hrvatski jezik. Napominjemo i činjenicu da ova građa do sada nije naučno eksploatirana, niti su podaci ranije korišteni. Uvidom u fond Kotara Bihać izdvojili smo vakufske parcele s ciljem da pratimo sudbinu vakufa od dolaska Austro-Ugarske, Kraljevine SHS, Kraljevine Jugoslavije te jednim dijelom i Federativne Narodne Republike Jugoslavije, sve do 1949. godine. U tom periodu uočavamo

oznake u napomeni mulk¹⁷ i erazi mirija.¹⁸ Nakon toga smo u prilici kroz zemljišno-knjižne izvode iz Gruntovnice pratiti daljnji proces devastacije, a nerijetko i potpunog nestanka vakufske imovne u vremenu Socijalističke Jugoslavije. U tom periodu evidentiramo značajan broj rješenja o eksproprijaciji i nacionalizaciji vakufske imovine. Što se tiče druge građe vezane za bihačke vakufe, obradili smo preko dvije hiljade originalnih dopisa korespondencije Vakufsko-mearifskog saborskog odbora, Vakufske direkcije, Odbora Naiba i Ulema medžlisa u Sarajevu sa Kotarskim vakufsko-mearifskim povjerenstvom u Bihaću. Naša sreća je u tome što je ovu dokumentaciju sačuvalao rahmetli Sadik ef. Ribić, nekadašnji upravitelj i profesor Bihačke medrese, kasnije predsjednik Odbora IVZ Bihać.

¹⁷ Mulak je ono dobro nad kojim pojedinci imaju potpunu svojinu; kuće, zgrade, dvorišta, bašče, itd.

¹⁸ Pašnjaci, livade, oranice i šume se označavaju kao erazi mirija ili samo mirija.

Koristili smo i neke izvore iz Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu i Bošnjakog instituta. Značajan broj dokumenata smo pronašli i u Arhivu Unsko-sanskog kantona, naročito iz perioda Socijalističke Jugoslavije. Popis vakufa s tabelarnim prikazom smo evidentirali na čak 205 stranica. Na ovom popisu se nalazi 2.051 vakufska parcela, tačnije 1.547 katastarskih čestica evidentiranih u Gruntovnici te 504 u Katastru. Na taj način se može vidjeti broj gruntovnog ili katastarskog izvoda, broj parcele, ako postoji ili je postojao objekt u vlasništvu određenog vakufa te njegov sadašnji status. Ovo je bio najteži posao u našem istraživanju. Međutim, danas posjedujemo konkretne podatke koje mogu koristiti budući istraživači o lokalnim vakufima.

Bihać, grad vakufa

Bihać je bio grad vakufa, odavno više nije. Bihaćki vakufi su nekada u svom posjedu imali ukupno: 4.011.143 m² zemlje, odnosno 4.011 dunuma i 143 m², 3 medrese, 46 džamija, Musallu, 137 kuća, 8 magaza, 12 dućana, 3 odaje, 2 zgrade, pilanu, pekaru, 3 kafane, vodenicu te 4 skele – kerepa za prijevoz robe i putnika preko rijeke Une. Sve ove kuće su bile privatna imovina i kao takve su uvakufjene. Nijedna spomenuta kuća, magaze, dućani, odaje, pekara, pilana, zgrade, kafane, vodenica i skele nisu danas u vlasništvu vakufa.

Vakuf Medžlisa IZ Bihać trenutno u Gruntovnici posjeduje ukupno 1.079.279 m² zemlje, dok čak 2.931.864 m² nisu u vlasništvu vakufa. Čak 57.311 m² se vode kao društvena svojina. To je najatraktivnije gradsko zemljište oduzeto u vrijeme Socijalističke Jugoslavije. Danas bihaćki vakufi u Katastru bilježe imovinu od 1.355.135 m² zemlje, 37 džamija, 3 stare, od čega dvije van upotrebe, mesdžid, poslovni prostor, montažnu zgradu u kojoj su smještene kancelarije Medžlisa IZ, 32 džematske kuće – imamska stana koji su sagrađeni

prilozima džematlija, te jednu devastiranu kuću u Kalini – Bakšaiš. Nažalost, većina ovih objekata nije uknjiženo u Gruntovnici, pa čak ni u Katastru.

Kao što smo naveli, svojevremeno su u Bihaću bile tri medrese. O ovim ustanovama smo pisali u prethodnom broju našeg cijenjenog časopisa. Danas više nema medresa u ovom gradu a zemljište na kojem su se nalazile je odavno uzurpirano. Pronašli smo 45 parcela na kojima je evidentiran vakuf medrese Mehmed-paše Bišćevića u ukupnoj površini od 141.933 m². Ovdje bilježimo 4 kuće u vlasništvu ovog vakufa te kućište sa dvorištem i dućanom u površini od 88 m². Pored toga, u vlasništvu vakufa Mehmed-pašine medrese je bila i jedna magaza. Ništa od gore spomenutog se danas ne vodi na vakufu.

Nailazimo i na gruntovne uloške koji su uknjiženi na vakuf Mehmed-paše Bišćevića u ukupnoj površini od 190.516 m². Međutim, danas se nijedna ova parcela ne vodi na navedenom vakufu. Tu su bile i četiri kuće sa kućištima i dvorištima. Pored toga, evidentiramo još i kućišta sa dvorištem u površini od 392 m² i 780 m². Navest ćemo primjere još nekoliko bihaćkih vakufa da bismo vidjeli razmjere stradanja ove imovine u proteklih četrnaest decenija.

Vakuf džamije Fethija je nekada posjedovao 287.412 m² zemlje, 8 privatno uvakufljenih kuća, 2 magaze, 3 odaje, dućan i kafanu. Nijedna ova kuća, magaze, odaje, kafana i dućan nisu danas u vlasništvu ovog vakufa. Ukupno 7.841 m² najatraktivnijeg zemljišta ovog vakufa se vode kao društvena svojina, dok čak 148.680 m² nisu evidentirani u Gruntovnici kao vakuf. Tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu džamija Fethija je bila jedan od "legitimnih vojnih ciljeva" tzv. vojske Republike Srpske, evidentiran kao C 82 (Begić 2013: 203).

Džemat Hatinać je u vlastitom vakufu nekada posjedovao 181.202 m² zemlje, od čega se danas u Gruntovnici vodi svega 14.980 m² u svojstvu vakufa dok 162.884 m² nemaju status

CILJEVI HAUBICA 105 mm	
Od c-70 / do c-84	
C - 70	Ribićka glava tt 354
C - 71	Čekrljište raskrsnica puteva
C - 72	Ružica-raskrsnica puteva
C - 73	Maskara tt 316
C - 74	Džamija Ribić
C - 75	š/z 300 metara od džamije V. Založje
C - 76	Džamija Vinica
C - 77	južno od VK 200 m
C - 78	Bihać raskrsnica puteva kod pijace
C - 79	Bihać željeznička stanica
C - 80	Žitoprerađiva silos
C - 81	Čekrljište š/z od k 299
C - 82	Džamija Fethija
C - 83	Raskrsnica puteva kod pošte
C - 84	HE u gradu

Pregled ciljeva haubica 105 mm artiljerije 15. lpbz tzv. VRS

vakufa, a 3.338 m² su upisani kao društvena svojina. Ukupno 10 kućišta sa kućama i dvorištima, jedna poslovna zgrada, kafana te pilana su bile u vlasništvu vakufa ovoga džemata. Danas u Katastru ovaj vakuf posjeduje svega 7.601 m² zemlje, džamiju i imamsku kuću.

Džemat Harmani – Ichisar je u sastavu svoga vakufa imao 20.105 m² vakufske zemlje, od čega je danas u Gruntovnici upisano 9.451 m² u svojstvu vakufa, 538 m² se ne vodi na vakufu, dok je 10.116 m² evidentirano kao društvena svojina. U sastavu ovoga vakufa je bila jedna kuća, dva dućana i pekara.

Džemat Prekounje je u svom sastavu imao tri džamije, shodno tome i tri vakufa: Gornje Prekounje, Donje Prekounje te vakuf Hadžića džamije. Po našoj evidenciji u posjedu vakufa nekada je samo džemat Gornje Prekounje imao 92.546 m² zemlje, od čega je danas u Gruntovnici upisano ukupno 34.583 m² u svojstvu vakufa, dok se 50.178 m² ne vode kao vakuf, a 7.785 m² su evidentirani kao društvena svojina. Ovaj džemat je nekada posjedovao 4 kuće u vlasništvu vakufa.

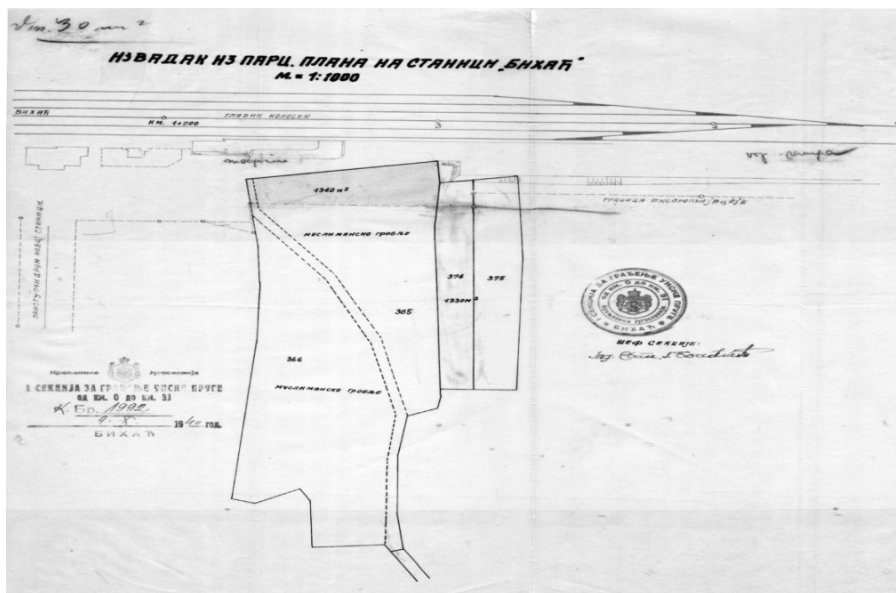
Džemat Donje Prekounje je u vlastitom vakufu nekada posjedovao

109.507 m² zemlje, od čega se danas u Gruntovnici vodi svega 5.872 m² u svojstvu vakufa, 97.440 m² nema status vakufa, a 6.195 m² je evidentirano kao društvena svojina. Ukupno tri kućišta sa kućama i dvorištima su bile u vlasništvu vakufa ovoga džemata te kuća, kućište i dvorište – škola površine 543 m², koje se vode kao društvena svojina.

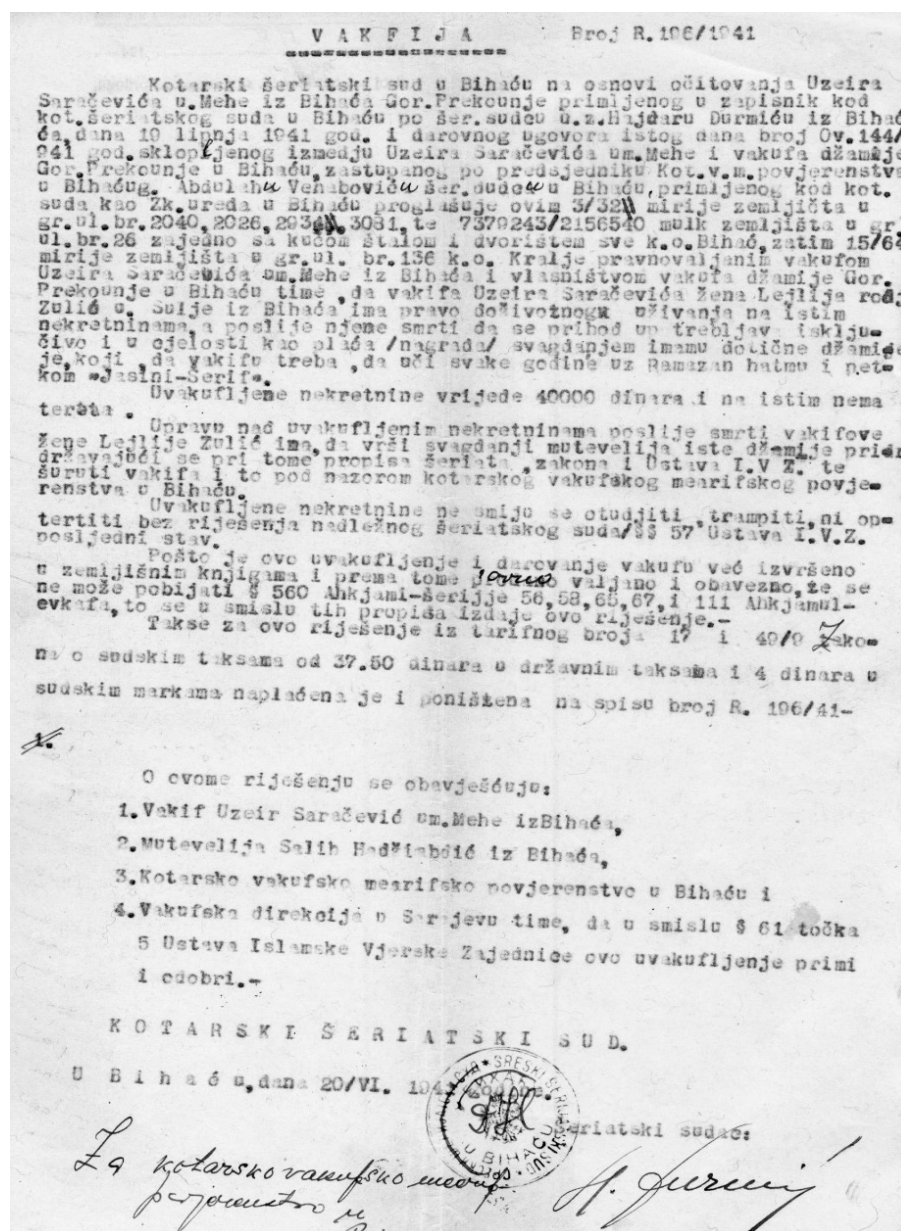
Vakuf džamiji Prekounje je 1940. godine oduzeto 1340 m² radi proširenja željezničke stanice u Bihaću. Tim povodom ekshumirano je 446 mezara.¹⁹

Ovom prigodom ćemo izdvojiti samo dvije vakufname, od njih više, koje smo pronašli u Arhivu USK-a. Naime, Uzeir Saračević, sin Mehe iz Bihaća, uvakufio je imovinu vrijednu 40.000 dinara, što je podrazumijevalo: kuću, dvorište, bašču te oranicu "Luke" površine oko pet dunuma i ograde zvane "Hendek", također oko pet dunuma. Po procjenama iz perioda potkraj 1941. godine kuća i bašča su vrijedile oko 60.000, a oranice svaka po 10.000 kuna. Kuća je mogla

¹⁹ Nalaz vještaka Mehmed ef. Hadžića, vjeroučitelja, upućen Okružnom sudu u Bihaću dana 06. aprila 1941. godine

Zemljišno-knjižni izvod na njemačkom jeziku

Ova vakfija je registrovana u Kotarskom šerijatskom sudu u Bihaću 1941. godine

nositi godišnji prihod od 4.800, dok su se oranice mogle kesimiti po 500 kuna. Imenovani nije imao vlastitu djecu te je iz tog razloga navedene nekretnine i uvakufio, s tim da pravo doživotnog uživanja ima njegova supruga Lejlja, kćerka Sulje, rođena Zulić. Nakon njene smrti ova imovina će se koristiti isključivo kao nagrada-plata imamu navedene džamije, s tim da je dužan svakog ramazana vakifu hatmu proučiti te Jasin-i-šerif svakoga petka. Naše istraživanje je pokazalo da se slovo ove, ali i drugih vakufnama, samo nekoliko decenija nakon uvakufjenja, uopće ne poštuju. To se uglavnom odnosi na učenje hatme ili Jasina vakifima, što eksplicite stoji u gotovo svakoj vakufnami kao šart – uvjet vakifa.

Pronašli smo i jednu neobičnu vakfiju vezanu za vakuf džamije Čavkići, od 12. novembra 1934. godine, u kojoj Fejzullah ef. Čavkić, umirovljeni učitelj, uvakufjuje imovinu koja se sastoji od šest komada akcija Privilegirane agrarne banke A.D. u Beogradu po 500 dinara, što ukupno čini 3.000 dinara te iste postaju mali mevkufom. Po vakifovoj odredbi imade se prihod od ovih uvakufjenih akcija svake godine po odbitku troškova oko uprave davati "svagdanjem" imamu džamije džemata Čavkići, koji je za to dužan trajno, svakog mjeseca, najmanje dva puta, i to petkom poslije džume-namaza u spomenutoj džamiji prisutnom džematu održavati vazu nasihat i poslije toga vakifa sa hair-dovom spomenuti.²⁰ Vakfiju je potpisao kadija Redžić.²¹ Vakufska direkcija u Sarajevu je odobrila ovo uvakufjenje kao i njegov mešrutat.²²

²⁰ Autor ovoga rada je bio imam u džematu Čavkići od 1987. do 1995. godine i nikada nije niti čuo, niti znao za ovakvu vakufnamu iz koje, na izvjestan način, proistječe i njegova obligacija.

²¹ Vakfija registrirana u Sreskom šerijatskom sudu u Bihaću, broj: R 240 / 934 od dana 05. ša'bana 1353. h. godine, odnosno, 12. novembra 1934. godine.

²² Dopis Vakufske direkcije u Sarajevu upućen Sreskom šerijatskom sudu u Bihaću broj: 12.005/35 od 6. decembra 1935. godine.

Što se tiče vakufa džamije Hadžića, zvane Mujagina, evidentirali smo samo jedan gruntovni uložak u kojem se ukupna površina od 665 m² i danas vodi kao vakuf džemata Donje Prekounje, zvane Hadžića sa 1/1, iako ovaj vakuf više praktično ne postoji. Ovdje bilježimo 4 kućišta sa kućom, zatim gradilište sa dućanom površine 14 m² te gradilište sa dućanom i džamijom. Ostale parcele, njih ukupno 12, vode se kao gradilište u ukupnoj površini od 453 m². Džamija Hadžića, zvana Mujagina, nalazila se u ulici Vojvode Stepe, sada ulica Bihaćkih branilaca.

Svi objekti na spomenutim parcelama su u toku i poslije Drugog svjetskog rata uništeni. Riječ je o lokalitetu u blizini mosta Alije Izetbegovića, dok se na mjestu porušene džamije sada nalazi prodavnica obučice "Planika".

Džemat Ripač je nekada imao 4 džamije i jedan mekteb a shodno tome isto toliko evidentiranih vakufa i to: vakuf džamija Otočka, Ružnića džamija, vakuf džamija Ibrahimpašić u Ripču te džamija u Račiću. Ono što je ostalo od toga danas se imenuje jednim nazivnikom, vakuf džamije Ripač. Vakuf džemata Ripač je nekada posjedovao 224.180 m² te 15 kuća sa kućištima i dvorištima. Na osnovu posjedovnih listova u Katastru bilježimo sadašnju imovinu ovoga džemata u ukupnoj površini od 73.990 m², iz temelja sagrađenu novu džamiju i džematsku kuću. Vakuf Otočke džamije u Ripču je nekada posjedovao čak 11 kuća. Danas ne postoji ovaj vakuf kao niti jedna ova kuća. Džamija je zapaljena 1942. godine. Također ne postoji vakuf Ružnića džamije, Račić kao ni Ibrahimpašića džamije u Ripču. U toku agresije na našu domovinu Ripač je sve vrijeme bio okupiran, a džamija do temelja srušena.

Temeljem Zaključka tzv. Ratnog predsjedništva srpske Opštine Bihać sa sjednice održane 04.09.1992. godine na lokalitetu porušene džamije u Ripču je tokom rata bila organizirana stočna pijaca i tržnica poljoprivrednih proizvoda (Begić 2013: 331).

Džamija Hadžića Mujage, 1906. godine

SRPSKA REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
 ARKIVA BANJA LUKA
 SRPSKA OPŠTINA BIHAĆ
 RATNO PREDSEDNIŠTVO
 Broj/ 61e/92
 Dana, 7.9.1992. god. r.

RADIO STANICA SRPSKE
 OPŠTINE - B I H A Ć

Predmet: Emitovanje obavijesti o otvaranju pijace.

Shodno zaključku Ratnog predsjedništva Srpske opštine Bihać sa sjednice održane 4.9.1992. godine molimo da emitujete obavijest slijedeće sadržine:

"Obavještavamo građane da u sklopu programa aktivnosti na oživljavanju privrede područja Srpske opštine Bihać počinju sa radom stočna pijaca i tržnica poljoprivrednih proizvoda.

Stočna pijaca i tržnica poljoprivrednih proizvoda počinju sa radom u ponedjeljak 14.9.1992. godine.

Kao pijačni dan određuje se ponedjeljak.

Mjesto (lokacija) stočne pijace i tržnice poljoprivrednih proizvoda je kod bivše džamije u Ripču. "

PREDSEDNIK
 RATNOG PREDSEDNIŠTVA
 Stevan Beslač

Dokument o osnivanju stočne pijace na mjestu srušene džamije u Ripču

Možda najdrastičniji primjer pljačke vakufske imovine bilježimo u džematu Ćukovi. Ovaj džemat danas broji svega pedesetak kuća. Nekada je u vlastitom vakufu posjedovao ukupno 563.650 m² zemlje. Tu je ubrojan veliki prostor kojeg pokriva šuma. Vakifi su uglavnom

bili begovi Kulenovići sa jednim procentom svoje imovine. Među njima se najviše ističe ime Isaj-bega Kulenovića, sina umrlog Husein-bega, iz Kliševića. Ukupno 13 kućišta sa kućama i dvorištima su bile u vlasništvu ovog bogatog vakufa. Zemljišne knjige KO Ćukovi i Doljani su

potpuno uništene tako da ove podatke smatramo posebno dragocjenim. Temeljem posjedovnih listova danas evidentiramo imovinu vakufa džemata Čukovi od svega 3.860 m² te iz temelja sagrađenu novu džamiju. U ovom džematu još uvijek ne postoji imamska kuća.

U Bihaću su skrnavljena i mezarja, tako je od jednog napravljena javna stočna pijaca, a na onom kod Ičhisar džamije šetalište. Riječ je o parceli ukupne površine 898 m² poznate kao mezaristan Ičhisar džamije u Bihaću. U ovom mezaristanu se nalazilo oko 100 kabura sa kamenim nišanima.²³ Tu su ukopani muslimanski borci – šehidi koji su poginuli 1878. godine tokom okupacije Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske. U tom mezarju se nalazio i nišan šehida Hasan-bega Bišćevića.²⁴ Nišani sa ovih, ali i drugih gradskih mezara, ugrađivani su u branu, takozvani “beton”, sada čuveno bihaćko kupalište, kao i na obale jarka, što se moglo vidjeti tokom popravki betonskog dijela serpentina tog

kanala. O ovoj temi, kao i o stradanju drugih lokalnih vakufa, te bihaćkoj Musalli ćemo pisati, ako Bog da, nekom drugom prilikom.

Kroz ovih nekoliko primjera smo mogli vidjeti da se u Bihaću, kao i u drugim gradovima u našoj zemlji, radi o organiziranoj i dobro osmišljenoj pljački vakufa u posljednjih gotovo četrnaest decenija. Devastacija vakufske imovine se nastavlja i danas pasivnošću aktualne vlasti u posljednje dvije decenije. Niti jedan objekt ili zemljište u Bihaću nisu vraćeni stvarnim vlasnicima, osim zgrade bivšeg Gajretovog konvikta u kojoj je smješten Ured muftije bihaćkog. U Bihaću gotovo da nema objekata islamske arhitekture, osim turbeta dvojici nepoznatih šehida. Od nekadašnje tri medrese, džamija Mehmed-paše Bišćevića i Hadžića Mujage, šehitluka i drugih gradskih mezara – nema ni traga.

Pljačku vakufa u prethodnim sistemima nismo mogli spriječiti. Međutim, postavlja se pitanje: šta mi možemo učiniti na očuvanju vakufske imovine? Možemo imati

kvalitetnu, pravno valjanu dokumentaciju o oduzetim vakufima i biti spremni za eventualni proces restitucije. Takvi podaci su nam potrebni i za druge pravne radnje.

Također se može postaviti pitanje da li se prema ovoj imovini odnosimo kao prema Božijem vlasništvu ili makar kao naspram vlastite imovine? Sve ispod toga je zloupotreba vakufa.

Na kraju ćemo navesti davno izrečene misli dvojice bošnjačkih prvaka, dr. Hazima Muftića i Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka. Dr. Muftić, ugledni pravnik i poznavalac vakufskog prava, 1945. godine je zapisao: “Zamislimo makar i teoretski da nema vakufa u Islamskoj zajednici, da ih je odjednom nestalo. Šta bi ostalo od Islamske zajednice? Ništa, baš ništa. Ne samo da ona ne bi mogla dalje ni časa funkcionirati, nego ne bi više uopće ni postojala”. Ljubušak je, davne 1893. godine, zabilježio: “Budućnost jednog naroda ovisi o odnosu tog naroda prema vakufu”. Ne smijemo zaboraviti da i naša budućnost o tome ovisi.

²³ Zapisnik sastavljen 13. oktobra 1932. godine u Sreskom vakufsko-mearifskom povjerenstvu u Bihaću.

²⁴ Dopis Kotarskog vakufsko-mearifskog povjerenstva u Bihaću upućen Ministarstvu za agrarnu reformu u

Beogradu, broj: 89/1929 od 10. aprila 1929. godine.

Literatura

- Begić, Mujo (2013) *U opsadi 1201 dan – Sigurna zona UN-a Bihać*, Bihać: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.
- Begić, Mustafa (1998) “110 godina Katastra zemljišta Bosne i Hercegovine”, *Geodetski glasnik*, br. 32, maj, godina XXXII, Sarajevo.
- Begović, Mehmed (1963) *Vakufi u Jugoslaviji*, CCCLXI, knj. 44, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Posebna izdanja, Odeljenje društvenih nauka.
- Begović, Ibrahim (1996) “Zajednica, vakuf i zakon”, *Muallim* br. 42, Sarajevo.
- Bojić, Mehmedalija (2001) “Položaj muslimana u doba monarhističke diktature”, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Sarajevo.
- Buljina, Halid (1984) “Bihać i Fethija džamija”, *Glasnik IVZ u SFRJ* br.6, Sarajevo.
- Čapara, Salko (1998), *Bošnjački Memorandum, nepoznati dokument*, Sarajevo: DES.
- Godinjak, Vejsil (1991) “Neka zapažanja o vakufskoj upravi kod nas”, *Glasnik IZ-e* br. 3, Sarajevo.
- Hadžibegović, Ijas i Radušić, Edin (2004) “Od orijentalno-islamskog do evropskog grada”, *Svjetlost Evrope u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Zrinski Čakovec.
- Hafizović, Rešid (2008) “Srebrenica – lekcija iz koje nismo ništa naučili”, *Novi Horizonti*, br. 106, juni, god. 9. Zenica.
- Halilović, Nezim (2000) “Vakuf i ljudska prava”, *Glasnik IZ-e u BiH* broj 9 – 10, Sarajevo.
- Handžić, Adem (1974) “O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI stoljeću”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XX-XXI/1970-71., Sarajevo.
- Hodžić, Nusret “Otimačina bošnjačkog blaga”, *Saff*, br. 94. Košćević, Nijazija (1995) *Sarajevo između dobrotvorstva i zla*, Sarajevo: El-Kalem.
- Imamović, Mustafa (1994) “Osnovne historijske naznake bosansko-muslimanskoga nacionalnog identiteta”, *Ratni Kongres bosansko-muslimanskih intelektualaca*, Visoko: Bosnagraf.
- Karčić, Fikret (1991) “Vakufi i reprivatizacija”, *Glasnik IZ-e u BiH*, broj 3, Sarajevo.
- Konforti, Salomon (?) *Naseljena mjesta u SR BiH, stanje 01. januar 1979. godine*, NIŠRO Oslobođenje, bez godine izdanja.
- Kozličić, Midhat (1999) *Stanovništvo i naselja Unsko-sanskog područja 1879-1921*. Bihać: Graficar.

- Mahmutović, Džafer (2001) *Stari Bihać 1260 -1940*, Bihać: Grafičar.
- Mujadžić, Mirzet i Maslak, Nijazija (2009) *Stari gradovi Unsko-sanskog kantona*, Bihać: Grafičar.
- Pelesić, Muhidin (1996) *Bošnjaci na svjet-skim ratistištima*, Sarajevo: Press-centar Armije R BiH.
- Reska, Mehdi (2007) "Zemljišne knjige Kotara Bihać", *Arhivska praksa, godina 10*. Tuzla: Harfo-graf
- Smajić, Ramiza (2000) "Povijest pod no-gama, fragmenti iz historije otimanja vakufa", *Novi Muallim*, oktobar, br.3., Sarajevo.
- Trnavci, Genc (2002) *Obligaciono pravo*, Cazin: Grafis.

الموجز

الأوقاف في بيهاتش من عام ١٧٨١ إلى اليوم

سعاد محموتوفيتش

الوقف خير دائم، ومنذ لحظة الوقف تصبح العين الموقوفة ملكاً لله وضع في أيدي الناس لإدارتها. وإن موضوع هذا البحث التعرف على كيفية تصرف الأفراد والمؤسسات بهذه الممتلكات، وإلى أي درجة كان تعاملهم معها يستند إلى كونها ملكاً لله سبحانه وتعالى. وسنذكر هلاك الأوقاف في الأنظمة السياسية المختلفة، مع التركيز على أوقاف بيهاتش في العقود الأربعة عشر الأخيرة. بدأت مصادرة الأوقاف في العهد النمساوي الهنغاري، واشتدت حدته في عهد المملكة اليوغوسلافية، وتم الانتهاء منه عملياً في يوغوسلافيا الاشتراكية. وكان ذلك يجري "طبقاً للقانون" بحيث تحترم مبادئ الحقوق، ولكن دون احترام لمبادئ العدل.

قدمنا في هذا البحث معلومة متكاملة، مستندة إلى وثائق أصلية، عن هلاك أوقاف بيهاتش، فعالجنا أكثر من ألفي وثيقة أصلية من مراسلات اللجنة العامة للأوقاف والمعارف، ومديرية الأوقاف ولجنة النائب ومجلس العلماء في سرايفو، مع اللجنة الفرعية للأوقاف والمعارف في بيهاتش. واستفدنا من الأرشيف الخاص للمرحوم الشيخ صادق ريبيتش، مدير مدرسة بيهاتش الأسبق، ورئيس مجلس المشيخة الإسلامية في بيهاتش، كما استخدمنا أول إحصاء للأراضي أعدته الحكومة النمساوية الهنغارية، وغيرها من الوثائق المحفوظة في أرشيف إقليم أونا وسانا. والأمر يتعلق بمادة لم تتم معالجتها علمياً حتى الآن، كما استفدنا من مصادر أخرى في مكتبة الغازي خسرو بك في سرايفو، وفي معهد الاستشراق. واتبعنا في هذا البحث الطريقة التاريخية والمقارنة والإحصائية.

الكلمات الرئيسية: بيهاتش، الوقف، المسجد، محمد باشا، الفتحية، هاتيناتس، إيتشهيسار، بريكوأوني، ريباتش، تشوكوفي.

Summary

WAQFS IN BIHAĆ
SINCE 1878 UNTILL TODAY

Suad Mahmutović

Waqf is a permanent good deed. Once it is done it becomes the property of Allah given to the people for management. Weather people and institutions have been, and to what extent treating *waqf* as a property of God is the topic of this article. We present some instances of destruction of *waqfs* in various political systems with an accent upon the *waqfs* in Bihać, in the last four decades. Expropriation of *waqf* properties began in the period of Austro- Hungary, it intensified in the era of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and the Kingdom of Yugoslavia and practically finalized in the period of Federation of peoples republic of Yugoslavia and later the Socialist Yugoslavia. It was done "in accordance to the law", the principles of law were satisfied but not those of justice.

This article offers comprehensive information based upon original documents, about the destruction of *waqfs* in Bihać. Over two thousand original documents of correspondence were analyzed between – *mearif* assembly board, *Waqf* directorate, Bord of *Naiibs* and *Ullama majlis* in Sarajevo with Kotar *Waqf mearif* committee in Bihać. We also used the private archive of late Sadik ef Ribić, a former director of Bihać *madrasa*, and later president of the Committee of IRC (Islamic religious community) in Bihać, as well as the first Land register done by Austro-Hungary and the other documents from the Archives of Una-Sana canton. Besides these we made a use of some sources from Gazi Husrev-bey library and Bosniak Institute. Historical, comparative and statistical methods were used in these

Key words: Bihać, waqf, mosque, Mehmed-paša, Fethija, Hatina, Ićhisar, Prekounje, Ripač, Čukovi